

třeba odmítnout pokusy ztotožňovat krizi kapitalistického světa s krizí celého lidstva (i zde je však nutno mít na zřeteli, že Římským klubem užívaný pojem globální problematika se nechrýje s globálními problémy, jak je chápae marxistická teorie), nelze socialistický svět globálních otázek zcela zbavovat. Vždyť principiální rozdíl v možnostech a schopnostech odlišných společenskoeconomických formacích tyto problémy řešit neznamená ještě jejich reálné vyřešení. A že se socialismus dosud potýká např. s ekologickými obtížemi, je nepochybně dostatečně známé. Podobně axiologický aspekt řešení globálních problémů, potřeba změny hodnotové orien-

tace, se jej týká, neboť tendence ke konzumnímu způsobu života ještě zcela nebyly překonány.

Problematika, již svou činností Římský klub obsáhl, je velmi rozsáhlá a působení Klubu trvá již bezmála dvacet let. Nelze proto předpokládat, že by analýza celé jeho činnosti mohla být shrnuta do jediné publikace. Jako první svého druhu však Lejbinova práce zachytila a kriticky zhodnotila široké spektrum otázek a z důsledně marxistických pozic vyjádřila postoj k Římskému klubu a jeho výzkumům globálních problémů. Položila tak společlivý základ pro další zkoumání na tomto poli.

Kateřina Baumgartnerová

KOMPLEXNE O SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ FILOZOFICKEJ ANTROPOLÓGII

Buržuaznaja filosofskaja antropologija XX. veka. (Buržoázna filozofická antropológia 20. stor.) Nauka, Moskva 1986, 295 s.

Marxisticko-leninský a filozoficko-teoretický front venuje kritickej analýze súčasných buržoázných koncepcií človeka permanentnú pozornosť. Ak vezmeme do úvahy hoci len posledné desaťročie, zistíme, že v marxisticko-leninskej literatúre vzrástol počet príspevkov (štúdií, ale aj monografií), zameraných na kritickú analýzu základných smerov a prúdov buržoáznej filozofickej antropológie 20. stor. Z nich významné sú práce B. T. Grigoriana, G. M. Tavrizianovej, I. S. Vdovinovej, V. M. Lejbina, N. S. Avtonomovovej a i., analyzujúce filozofickú antropológiu, existencializmus, personalizmus, psychoanalýzu, štruktúrnu antropológiu atď. Uvedení autori si však uvedomujú, že sa nemožno zastaviť na úrovni parciálnych výskumov, ale že je čas pokúsiť sa o syntetizujúci pohľad na buržoáznú filozofickú antropológiu 20. stor. ako celok. Z tohto hľadiska treba privítať recen-

zovanú prácu, na ktorej sa okrem už spomínaných autorov podieľali ďalší renomovaní sovietski filozofi: T. A. Kuzminová, N. S. Julinová, Ju. K. Meľvil, A. B. Zykovová a i.

Závažnosť tohto projektu je daná tým, že problematika človeka sa dnes nachádza — ako uvádza autor úvodu B. T. Grigorian — v centre dejinného sporu medzi socializmom a kapitalizmom, medzi komunistickým a buržoáznym svetonázorom. Dôsledná analýza a kritika najvplyvnejších odrôd buržoázných učení o človeku je preto dôležitá „nielen pre odhalenie a ukázanie ich principiálnych metodologických nedostatkov, ich sociálneho a ideologického zamerania, ale aj pre marxistické objasnenie a vysvetlenie tej životne a teoreticky odôvodnenej problematiky, ktorá sa v nich nastoľuje, ale nenachádza zodpovedajúce riešenie“ (s. 4).

Hneď na úvod chceme zdôrazniť,

že napriek počtu zúčastnených autorov ide o koncepcne premyslenú a ucelenú prácu, ktorá presahuje rámec zborníkového charakteru. Je rozdelená do štyroch častí, zachycujúcich štyri vývinové línie súčasných buržoázných koncepcií človeka: I. subjektivistická antropológia (existencializmus, personalizmus, pragmatizmus); II. objektivistické a scientistické učenia o človeku (štrukturalizmus, filozofia fyzikalizmu, behaviorizmus, sociobiológia); III. syntetizujúce koncepcie človeka (filozofická antropológia, problém človeka u „neskorého“ Husserla a vo filozofii Cassirera, psychoanalytická antropológia); IV. religiózne učenie o človeku (neotomizmus, protestantizmus).

Základným cieľom jednotlivých štúdií je odpovedať na otázku, v čom spočíva špecifikum skúmaného prístupu k človeku, odhaliť jeho ideové zdroje, sociálno-politický a kultúrno-historický kontext, ideologické dôsledky, konfrontovať ho s marxisticko-leninským prístupom k človeku.

Východiskom kritických analýz je existencialistická koncepcia človeka. Autori ťažia z výsledkov doterajších pomerne rozsiahlych výskumov tejto problematiky v marxistickej literatúre, ale nezostávajú len pri nich. Usilujú sa vniesť nový pohľad na už prebádané problémy, ktorý predpokladá nielen prehodnotenie existencializmu v jeho „klasickej“ podobe, ale aj reflexiu jeho evolúcie v kontexte zmenenej ekonomickej a sociálno-politickej situácie imperializmu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Väčšina príspevkov rešpektuje túto požiadavku.

Autori sa zameriavajú predovšetkým na odhalenie špecifika každého z variantov existencialistickej koncepcie človeka prostredníctvom hĺbkovej analýzy centrálnych pojmov, zavádzaných jednotlivými predstaviteľmi toh-

to prúdu (napr. u Jaspersa problém komunikácie a hraničnej situácie, u Heideggera otázka o bytí a jeho zmysle, u Marcela problém psychofyzického paralelizmu v spojitosti s pojmom existencie, u Sartra chápanie človeka ako ničoty a slobody). Výhoda tohto postupu spočíva v tom, že umožňuje autorom odhaliť za určitými všeobecnými črtami existencialistickej koncepcie človeka ako takej odlišnosť pozícií Heideggera, Marcela, Jaspersa, Sartra . . ., vyúsťujúcu často do ostrých vzájomných polemík.

Treba oceniť podnetné spracovanie jednotlivých príspevkov. Netradičný prístup uplatňuje napr. G. M. Tavrizianová, analyzujúca východiskové princípy Marcelovej koncepcie človeka cez jeho divadelné hry, ktorý jej ponúka nové možnosti pre pochopenie jeho filozofie, označovanej ako metafyzika intersubjektivity.

T. A. Kuzminová zdôrazňuje, že problémy, nastolené existencializmom sú reálne a aktuálne (napr. kritika naturalizmu a substancializmu), ale existencializmus nebol schopný dať dostatočne presvedčivé alternatívne riešenie. Absolutizácia antinaturalistickej a substancialistickej orientácie priviedla jeho predstaviteľov k hľadaniu ciest k človeku, odlišných od vedeckého spôsobu jeho poznania. S tým súvisí aj príznačný existencialistický rozpor medzi reálnymi sociálnymi javmi a sférou morálnych doporučení, na ktoré sa existencialisti obmedzili. Odhalenie tohto rozporu umožňuje podľa sovietskych autorov objasniť otázku pozície existencialistickej filozofie v živote súčasnej kapitalistickej spoločnosti.

S existencializmom úzko súvisí personalistické hnutie, ktoré zaplnilo celú jednu epochu filozofického vývinu vo Francúzsku. Autorka štúdie I. S. Vdovinová, ktorá už skôr vydala dve významné monografie o francúzskom

personalizme, podáva v koncentrovanej podobe základnú charakteristiku tohto učenia, analyzuje jeho ideové zdroje a sociálne motívy a usiluje sa o konfrontáciu personalizmu päťdesiatych — šesťdesiatych rokov s jeho novou etapou, siahajúcou do poslednej tretiny sedemdesiatych rokov. Nezabúda pritom poukázať na zástoj ideí personalizmu v politickom boji, ani na vplyv marxizmu pri formulovaní niektorých základných ideí tejto filozofie (napr. koncepcia humanizmu, antikapitalistické motívy). Podľa mienky autorky personalistické učenie o človeku ako subjekte dejín a s tým späté koncepcie „revolúcie“ a „humanistického socializmu“ — aj keď riešené z abstraktne idealistických pozícií — odlišujú personalizmus od väčšiny súčasných religiózno-idealistických teórií človeka a vytvárajú mu popularitu v ľavicovo-katolíckych kruhoch.

Z hľadiska akcentovania tých tendencií, ktoré sú charakteristické pre predstaviteľov „filozofie života“, je oprávnené zaradiť k subjektivistickým koncepciám súčasnej buržoáznej antropológie aj pragmatizmus. Podľa Ju. K. Meřvila si zasluhuje pozornosť jednak v súvislosti s nastolením nového systému kategórií, zameraných na objasnenie problému človeka, jednak vzhľadom na evolúciu tohto prúdu amerického buržoázneho myslenia v posledných dvoch desaťročiach. V tejto súvislosti osobitný význam nadobúda analýza pragmatických názorov R. Rortyho, ktorý v súčasnosti rozpracúva sociocentristický variant pragmatizmu.

V druhej časti práce N. S. Avtonomovová, autorka state o štrukturalistickej antropológii, upozorňuje, že hoci základným modelom pre súčasné buržoázne vedomie je subjektívno-iracionalistická antropológia, jej antipód predstavujú rozličné objektivistické

ke a scientistické varianty, ktoré sa usilujú zosúladiť svoje koncepcie človeka s najnovšími poznatkami vedy. Tento fakt svedčí o tom, že popularnosť metód, prístupov a orientácií v súčasnej buržoáznej filozofii sa prejavuje aj na úrovni antropologickej problematiky. Avtonomovová poukazuje v tejto súvislosti na vznik nových vedných disciplín, takých ako „štrukturálna antropológia“ Lévi-Straussa, „štruktúrna psychoanalýza“ Lacana, „gramatológia“ Derridu. Okrem v úvode spomínaných koncepcií človeka, analyzovaných v tejto časti práce, by si podľa mienky recenzenta zaslúžili na tomto mieste pozornosť aj analýzy formulácie problémov človeka v neoracionalizme G. Bachelarda, ale aj v evolucionizme P. Teilharda de Chardin, hoci táto problematika v ich učeniach nie je nastolená v explicitnej podobe.

Medzi syntetizujúcimi koncepciami človeka, analyzovanými v tretej časti práce, zaujíma dominantné postavenie filozofická antropológia ako špeciálny prúd nemeckého buržoázneho myslenia, ktorého cieľom bolo zabezpečiť jednotu filozofického a konkrétneho vedeckého prístupu k človeku. Táto úloha — ako na to poukazuje autor štúdie B. T. Grigorian — sa riešila rozličnými cestami (filozoficko-biologická antropológia Gehlena, kultúrno-filozofická antropológia Rothkera a Landmanna, filozoficko-religiózna antropológia Hammera a Hengstenberga). Autor sa popri stručnej analýze uvedených variantov zamýšľa nad príčinami „renesancie“ filozofickej antropológie v šesťdesiatych—sedemdesiatych rokoch, vedúcich k chápaniu tohto prúdu nielen v jeho tradičnom rámci, ale v širšom kontexte, zahrnujúcom aj disciplíny americkej kultúrnej antropológie a anglickej sociálnej antropológie. Vidí ich v tendencii k rozšíreniu konkrétneho vedeckého

filozoficko-antropologického traktovania človeka. Upozorňuje však, že všetky pokusy svojrázne „integrovat“ do idealistických koncepcií človeka momenty kultúry, náboženstva či nové fakty vedy sú dôkazom neschopnosti idealistickej filozofie riešiť aktuálne problémy súčasného filozofického problému človeka.

V. M. Lejbin, analyzujúci psychoanalytickú antropológiu (Freud, Jung, Adler, Horneyová, Reich, Fromm), sa usiluje priblížiť tento — podľa vyjadrenia autora — pre západnú filozofiu netradičný prístup k objasneniu problému človeka, spočívajúci na antropologizácii nevedomého. Pozornosť venuje nielen metodologickým východiskám, ale aj protirečeniam psychoanalytického hnutia. Autor presvedčivo dokazuje, že napriek istým korektívam, ktoré vniesli prívrženci a následníci Freuda do jeho traktovania nevedomého a koncepcie človeka, sa toto hnutie ukázalo práve tak málo produktívnym a neschopným vedeckého prístupu k človeku, ako filozofické koncepcie, skúmajúce ľudské bytie výlučne cez prizmu vedomia.

Kritickú analýzu súčasných buržoázných koncepcií človeka uzatvárajú dve štúdie, venované religióznym učeniám o človeku. Ich autori B. L. Gubman a V. I. Garadža odhaľujú ne-

úspešné pretenzie neotomistickej a protestantskej antropológie prekonať protirečenie existujúcich idealistických koncepcií a nájsť nový prístup k človeku cez sociálno-historický a kultúrny kontext a obrat od „vnútorného“ k svetovému životu človeka.

Prínos recenzovanej práce spočíva v tom, že poskytuje plastický obraz o súčasnej buržoáznej filozofickej antropológii, ktorý v takejto komplexnosti v marxistickej literatúre zatiaľ nebol analyzovaný. Práca je zároveň dôkazom toho, že na idealistickú antropológiu sa v plnej miere vzťahuje leninská charakteristika filozofického idealizmu ako absolutizácie jednej črty, stránky poznania. Z tohto hľadiska marxisticko-leninská kritika právom zdôrazňuje neschopnosť buržoázných teoretikov vedecky riešiť naliehavé a aktuálne problémy človeka, jeho podstaty a existencie, slobody, zmyslu života a pod.

Vzhľadom na úlohy, ktoré stavia pred celý spoločenskovedný front program komplexného výskumu človeka, a s tým súvisiacu nevyhnutnosť osvojiť si marxisticko-leninské stanovisko k najvplyvnejším buržoáznym učeniám o človeku, práca predstavuje vhodný námet pre prekladateľskú činnosť vydavateľstva Pravda.

Dagmar Smreková

MYSLENIE O DEJINÁCH V PREMENÁCH ČASU

Z. KUDEROWICZ: Filozofia dziejów. [Filozofia dejín.] Wiedza Powszechna, Warszawa 1983, 292 s.

Reflektovanie univerzálneho, ale aj parciálneho historického procesu obsahuje prinajmenšom v elementárnej podobe širší, zovšeobecňujúci aspekt, odrážajúci svetonázorové, hodnotové stanovisko historika. V historikovej práci je teda vždy prítomné jeho explicitne vyjadrené alebo aspoň

implicitne dané filozoficko-metodologické východisko, ktoré vedome či latentne spoluformuje historikovo dielo a dáva mu výsledný zmysel. A práve filozoficko-metodologické aspekty historickej vedy, ale aj iného reflektovania dejín, sú predmetom už poldruha tisícročia sa formujúcej filozofickej